

Bediüzzaman Said Nursî ve Mustafa Sabri Efendi'nin Kader Görüşlerinin Karşılaştırılması

Metin Şencan

Özet

Kader, Allah'ın kâinatta olmuş ve olacak her şeyi ezelden bilip, takdir etmesi ve levh-i mahfuzunda yazmasıdır. İrade, insanın sorumluluğunun başladığı alan olması yönüyle kader meselesinde önemli bir diğer kavramdır.

Kader ve irade kavramları, diğer iman esaslarında da olduğu gibi Ehl-i Sünnet çizgisinde anlaşılabilmesi durumunda insanı İslâm'ın hoş karşılamayacağı isyancı ve ümitsiz bir hale düşürebilir. Bu negatif hal içerisinde olmak, bireysel ve toplumsal olumsuzluklara sebebiyet verebilir. Bazı insanlar günahlarını ve dinî yükümlülüklerindeki eksikliklerini kadere atabilir ve kendini yanlış düşünce sonucunda güvende hissedebilir ya da yapmış olduğu güzel davranışları kendi iradesinden zannedip bencilliğine sebep olabilir. İşte tam bu noktada kader ve irade kavramlarını doğru anlamak kişiyi yanlış fikir ve davranış sahibi olmaktan kurtarır.

Bediüzzaman Said Nursî (1878-1960) ile çağdaşı Mustafa Sabri Efendi (1869-1954) de geçmiş ilim adamları gibi kader konusunda görüşlerini anlattıkları eserler yazmıştır. Anlaşılması ve anlatılması oldukça zor olan kader meselesini, hem doğum hem de vefat tarihleri birbirine yakın olan Bediüzzaman Said Nursî ile son Osmanlı

Bediüzzaman
ise, mezhep
ayrımı yapmayıp,
mensubiyet
ifade etmeden,
kâinattaki
kanunlardan
insanın da azade
olmayacağını,
yapacakları
ve yaptıkları
her şeyin
kaydedildiğini
ifade etmiştir.
İnsan iradesinin
merkezine,
sorumluluğa
kaynak olması için
yaratılmadığını
savunduğu
meyelânı
yerleştirmiş ve
vicdanen bu
hali herkesin
hissettiğini de
ifade etmiştir.

dinî düşüncesinde kendisinden çokça bahsettiren son Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin görüşleri çerçevesinde incelemeye karar verdik.

Böylece makalemizin adı, "Bediüzzaman Said Nursî ve Mustafa Sabri Efendi'nin Kader Görüşlerinin Karşılaştırılması" olmuştur.

Konunun çalışılması sırasında, Mustafa Sabri Efendi'nin kade-re dair gelgitlerden sonra son görüşlerini topladığı ve Türkçe-ye İsa Doğan tarafından "İnsan ve Kader" olarak tercüme edilen, "Mevkûf-ı Beşer Tahte Sultani'l- Kader" isimli Arapça eserinden istifade edilmiştir.

Bediüzzaman Said Nursî'nin görüşlerinde ise, bir öncelik ve son-ralık olmayıp entegre bir sistem olduğu için bütün eserlerinden ko-nuyla alakalı yerler taranmıştır.

Makalemizin neticesinde Şeyhülislâm, kader meselesinde cebir-den kurtulamayan görüşleriyle, Bediüzzaman ise Ehl-i Sünnet'in ana gövdesi içerisinde Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye ekollerini birleştirir tarzda karşımıza çıkmıştır.

Şeyhülislâm, açıkça kendisinin Eş'ariyye olduğunu ifade etmiş fakat görüşleriyle cebirden kurtulamamıştır. Şeyhülislâm kader ko-nusunda Müslümanları doğru inanca sevk etmeye çalışmış, fakat anlaşılması zor görüşleri ile bu amacına hizmet edememiştir.

Şeyhülislâm, insan iradesinin yaratılmış olduğunu savunup İla-hi iradeye bağlı olduğunu ifade etmiştir. İnsan iradesi için yaratıl-mamış olma durumunu kabul etmemiş, bu hali imtihanın önünde engel olarak görmüştür. Hatta insan iradesinin yaratılmamış oldu-ğunu savunan Mâtürîdiyye mezhebini, Mu'tezile'nin görüşleriyle örtüşmek ile suçlamış ve ikisini de aynı kefeye koymuştur.

Bediüzzaman ise, mezhep ayrımı yapmayıp, mensubiyet ifade etmeden, kâinattaki kanunlardan insanın da azade olmayacağını, yapacakları ve yaptıkları her şeyin kaydedildiğini ifade etmiştir. İnsan iradesinin merkezine, sorumluluğa kaynak olması için yaratılmadığını savunduğu meyelânı yerleştirmiş ve vicdanen bu hali herkesin hissettiğini de ifade etmiştir.

Anahtar Kelimeler

Mâtürîdiyye, Eş'ariyye, Mu'tezile, Cebriye, Kader, İrade, Kesb, Meyelân, Bediüzzaman Said Nursî, Mustafa Sabri Efendi.

Giriş

Kader, Allah'ın kâinatta olmuş ve olacak her şeyi ezelden bilip, takdir et-mesi ve levh-i mahfuzunda yazmasıdır. İrade, insanın sorumluluğunun baş-ladığı alan olması yönüyle kader meselesinde önemli bir diğer kavramdır.

Kader ve irade kavramları, diğer iman esaslarında da olduğu gibi Ehl-i Sünnet çizgisinde anlaşılabilmesi durumunda insanı İslâm'ın hoş karşılamayacağı isyancı ve ümitsiz bir hale düşürebilir. Bu negatif hal içerisinde olmak, bireysel ve toplumsal olumsuzluklara sebebiyet verebilir. Bazı insanlar günahlarını ve dinî yükümlülüklerindeki eksikliklerini kadere atabilir ve kendini yanlış düşünce sonucunda güvende hissedebilir ya da yapmış olduğu güzel davranışları kendi iradesinden zannedip bencilliğine sebep olabilir. İşte tam bu noktada kader ve irade kavramlarını doğru anlamak kişiyi yanlış fikir ve davranış sahibi olmaktan kurtarır.

Kadere iman eden kederden kurtulur. Hikmetin ve rahmetin tayin ettiği sınırlar içerisinde hayatını sürdüren her varlık mutlu olur, üzüntü yaşamaz. Kaderin her şeyi güzeldir. Kaderin koyduğu kalıpların dışına çıkma isteği yok olma sebebidir. Kalp için en iyi çalışma şekli şu an takdir edilen şeklidir. Bunu beğenmeyip değiştirmeyi istemek ölmek demektir. Her varlık için en uygun program, kaderden kendisi için çizilen programdır.

İman esasları birbirine geçmiş zincir halkaları gibi iç içe bağlanmıştır. Biri, diğeri olmadan düşünülemez. Kader inancı diğer iman esaslarıyla bağlantılı olması yönüyle üzerinde fikir yürütmek kolay değildir. Kader inancının anlaşılması ve anlatılmasından kaynaklanan problemlere, her kesimden insan; filozoflar, teologlar, psikologlar ve daha farklı disiplinler üzerine araştırma yapanlar zihin yormuştur. Allah'a ve peygambere inanıp da kadere inanmamak iki dünya için kurtuluş sebebi olamaz.

Kelâm ilminin temel olarak iki amacı vardır:

Birincisi imana ait bir konuyu Ehl-i Sünnet çizgisinde anlatmak. İkincisi de imana ait şüpheleri gidermek ve gelebilecek itiraz ve karalamaların önüne geçmektir. Kelâm ilminin bu iki amacına da hizmet etmek maksadıyla, önemini hep korumuş kader inancını çalışmamıza konu ettik.

Kelâm ilminin önemli simalarından, Sa'düddin et-Taftazani (1322-1390) de kaderle ilgilenmiştir. Görüşlerini karşılaştırmalı olarak ele aldığımız Bediüzzaman Said Nursî (1878-1960) Sa'düddin et-Taftazani'nin bu problemi halkın anlayabileceği bir üslupta değil, ancak kelâm ilmine vakıf kimselerin anlayabilecekleri seviyede, kırk elli sayfalık bir kitapçıkta anlattığını naklede ve kendisinin ise, kader meselesini herkesin anlayabileceği seviyede anlattığını ifade eder.¹ Zor bir konuda böylesine ciddi bir iddia, bizim araştırmamıza yön vermiştir. Doğum ve vefat tarihi ile Bediüzzaman'a muasır olan, sürgünlü bir hayat geçiren ve hem Osmanlı hem de Cumhuriyet Dönemini gören Osmanlı Devleti'nin son Şeyhülislâm² Mustafa Sabri Efendi'nin (1869-1954) görüşleri de araştırmamıza sınır getirmiştir.

Böylece makalemizin konusu "Bediüzzaman Said Nursî ve Mustafa Sabri Efendi'nin Kader Görüşlerinin Karşılaştırılması" olmuştur.

1. "Sırr-ı kader ve cüz-i ihtiyarının hâli için, koca Sa'd-ı Taftazani gibi bir allâme, kırk elli sayfada, meşhur Mukaddemât-ı İsnâ Aşer namıyla Telvîh nam kitabında ancak hâlet ettiği ve ancak havassa bildirdiği aynı mesâli, kadere dair olan Yirmi Altıncı Sözde, İkinci Mebhasın iki sayfasında tamamıyla, hem herkese bildirecek bir tarzda beyanı..." (Bediüzzaman Said Nursî, *Mektubat*, 1.B., İstanbul, Yeni Asya Neşriyat, 2005, s. 632-633)

2. Son şeyhülislam Medeni Mehmet Nuri Efendi'dir. Mustafa Sabri Efendi Osmanlı'nın sondan bir önceki şeyhülislamıdır. Ancak halk arasında Mustafa Sabri Efendi son şeyhülislam olarak bilinir. (Mehmet Nam, "Son Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'ye Göre Din-Devlet-Hilâfet İlişkisi" Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, s. 16, 2011, s. 298)

*İman esasları
birbirine geçmiş
zincir halkaları
gibi iç içe
bağlanmıştır. Biri,
diğeri olmadan
düşünülemez.
Kader inancı diğer
iman esaslarıyla
bağlantılı olması
yönüyle üzerinde
fikir yürütmek
kolay değildir.*

Bediüzzaman'a
göre, kadere
iman, yani her
şeyin Cenâb-ı
Hakkın takdiriyle
olması imanın
esaslarındandır.
Kadere kesin
deliller
sayılamayacak
kadar çoktur.
Her şey "Yaş ve
kuru ne varsa
apaçık bir kitapta
yazılmıştır."

Konunun çalışılması sırasında yaptığımız okumalara göre söyleyebiliriz ki, Mustafa Sabri Efendi'nin kadere dair görüşlerinde bazı gelgitler³ yaşadığı anlaşılmaktadır. Mustafa Sabri Efendi sonraki dönemlerde bu temel problemle ilgili görüşlerini Türkçeye İsa Doğan tarafından "İnsan ve Kader" adı ile tercüme edilen "*Mevkûf-ül-Beşer Tahtes-Sultani'l-Kader*" isimli Arapça kitabında toplamıştır. Biz de çalışmamızda bu eserini esas aldık.

Mustafa Sabri Efendi'nin fikirleri ile görüşlerini karşılaştıracığımız Bediüzzaman Said Nursi'nin görüşlerinde ise bir bütünlük dikkat çeker. Bediüzzaman Said Nursi'nin ilk ve son eserlerinde öncelik ve sonralık olmayıp entegre bir sistem⁴ vardır. Bu entegre sistem sebebiyle Bediüzzaman Said Nursi'nin eserlerinden konuyla ilgili yerler taranmış ve çalışmamızda uygun başlıklar altında incelenmiştir. Aynı dönemlerde yaşamış Mustafa Sabri Efendi ve Bediüzzaman Said Nursi'ye ait kaderle ilgili görüşlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesinin, bu iki önemli alim arasında olduğu gibi başkaları arasında da yapılması mümkün ve muhtemeldir. Karşılaştırmalı araştırmalara katkı sağlamasını ümit ediyoruz.

1. Bediüzzaman Said Nursi'nin Kader Meselesine Bakışı

1.1. Bediüzzaman Said Nursi'nin Kadere Dair Görüşleri

1.1.1. Varlıkta Takdir/Kader'in Delilleri

Bediüzzaman'a göre, kadere iman, yani her şeyin Cenâb-ı Hakkın takdiriyle olması imanın esaslarındandır. Kadere kesin deliller sayılamayacak kadar çoktur. Her şey "Yaş ve kuru ne varsa apaçık bir kitapta yazılmıştır."⁵ ayetinin bildirmesiyle, varlığından önce ve varlığından sonra yazılmaktadır. Allah'ın kudretiyle gerçekleşen kâinat, ayetin bu hükmünü "nizam, mizan, intizam, tasvir, tezyin ve imtiyaz" gibi "ayat-ı tekvinîyesiyle" (var olduğuna dair delilleriyle) onaylamaktadır.⁶ "Latif birer sandukça" olan, tohum ve çekirdekler Allah'ın "ol" manasındaki "kün" emrine uyararak "kafnun tezga-hından" ölçü, plan, fayda ve hikmet üzerine hareket ettirilip, Allah kudretiyle meydana getirilmektedirler. Sonuç olarak, "kudret mastardır, kader mistardır."⁷ Varlıkların ölçülü oluşu, ya harika ve mükemmel maddi bir kalıbın bulunmasıyla olur veya Allah'ın ezeli kudretiyle kaderden gelen ölçülü ve ilim ile yapılmış manevi kalıpla olur. Eşyaların zaman içerisinde aldıkları şekil ve hareketler manevi emir ve kalıpla olduklarını göstermektedir.⁸

Her şeyin var olmasından sonra yaşanmış hayat hikâyesinin yazıldığına insandaki hafıza delildir. Hafızalar, Levh-i Mahfuz'un varlığına bir işaret olarak görülebilir. Her hafıza hesap vakti kurulacak mahkemeye de bir delil

3.Kulların fiilleri konusunda başta Mâturîdî görüşüne sahip olmasına rağmen, daha sonradan insanın irade açısından icbar altında bulunduğunu savunan Eş'ari görüşü tercih ettiğini söyler. (Emine Öğük, "Mustafa Sabri Efendi'nin Kader Hakkındaki Görüşlerinin Tahlihi", Çorum Çağrı Eğitim Vakfı, İslâmi İlimler Dergisi,S. 2, Güz, 2014, s. 130)

4.Bünyamin Duran, İslam Düşünce Geleneğinde Bediüzzaman'ın Yeri, İstanbul, R. N. E. - Yeni Asya Neşriyat, 2004, s. 141-143

5.En'am, 6/59.

6.Bediüzzaman Said Nursi, Sözler, 2.Baskı, İstanbul, Yeni Asya Neşriyat, 2007, s. 761

7.Nursi, Sözler, s. 765; Abdülkadir Harmancı, İlm-i Kelam ve Risale-i Nur, I. B. , İstanbul, Risale-i Nur Enstitüsü Yayınları, 2000, s. 76

8.Nursi, Sözler, s. 762, 3

sayılır. Hesap vakti geldiği zaman Allah o senet ile insana yaptıklarını hatırlar.⁹

Bediüzzaman'ınlevh-i mahfuz kavramını izah ederken eserlerinde bağlantı kurduğu ve bedihî ve nazarî kader olarak da isimlendirdiği imam-ı mübîn ve kitab-ı mübîn kavramlarını şöyle izah edebiliriz:

a. Nazarî Kader (İmam-ı Mübîn)

Görünmeyen âleme yani varlıkların aslına, nesline, köklerine ve tohumlarına bakar. Geçmiş ve gelecek zaman ile ilgili olup Allah'ın ilminin hâkim olduğu alandır. Bir ağacın ne kadar yaşayacağı, ne kadar büyüyeceği, ne kadar meyve vereceği bütün bunlar o çekirdekteki programda gizlidir. Ağacın hayat boyu yaşayacağı serüvene nazari kader (imam-ı mübîn, ilim defteri) denmektedir.¹⁰

b. Bedihî Kader (Kitab-ı Mübîn)

Görünen âleme yani varlıkların dış görünüşlerine bakar. Şimdiki zaman ile ilgili olup, Allah'ın kudretinin hâkim olduğu alandır. Bir çam ağacının hayat programı çam çekirdeğinde dürülüp saklanmıştır. O çekirdek baharda açılıp yeşerdiğinde var olan kader programının açılıp ortaya çıkmış olması bedihî kader (kitab-ı mübîn, gözle görülen kitap) ile ilgilidir.¹¹

1.1.2. İnsan - Kader İlişkisi

Bediüzzaman'a göre, bitkiler en basit hayat derecesinde olmasına rağmen kaderin düzenine tam manasıyla uymaktadır. En yüksek hayat derecesinde olan insan hayatı dahi, en ince ayrıntısına kadar kaderin ölçüsüyle çizilip kaderin kalemiyle yazılmaktadır.¹²

Allah sınırsız sıfatlar sahibi olmasına rağmen insan ise cüz'î manada gören, işiten ve bilendir. Allah, insana bu sıfatları kendisinin mutlak sıfatlarını anlamak için vermiştir. İnsanın bu cüz'î sıfatlarla donatılmış olması "emânet-i kübrâ'yı" yani "eneyi (sorumluluk ve bilinci)"¹³ de yüklenmiş olmasıdır. Göklerin, dağların ve yerlerin dahi çekindiği emaneti¹⁴ yüklenmiş olan insan elbette her hayat sahibi varlıktan daha fazla kaderin kanunlarına uymaktadır.¹⁵

Her varlığın kaderin kanununa uyması, insanların özgürlüklerini kısıtlamaz. Ruh ve kalplerinin hareket alanlarını daraltmaz. Kadere iman insana herhangi bir ağırlık ve sıkıntı vermez. Sonsuz bir hafiflik ve rahatlık, huzur ve güven içinde olmayı temin eden bir mutluluk verir. İnsan kadere iman etmezse, küçük bir dairede küçük bir özgürlüğe karşılık dünya kadar ağır bir yükü taşımaya mecburdur. İnsanın çok sayıda istekleri vardır; kendi kudreti ve özgürlüğü bu isteklerini yerine getiremediği için insan sıkıntılar çekecektir. Kadere iman, bütün o sıkıntıları kaderin gemisine atıp ruh ve

*Her varlığın
kaderin kanununa
uyması,
insanların
özgürlüklerini
kısıtlamaz. Ruh
ve kalplerinin
hareket alanlarını
daraltmaz. Kadere
iman insana
herhangi bir
ağırlık ve sıkıntı
vermez. Sonsuz
bir hafiflik ve
rahatlık, huzur
ve güven içinde
olmayı temin
eden bir mutluluk
verir. İnsan
kadere iman
etmezse, küçük bir
dairede küçük bir
özgürlüğe karşılık
dünya kadar ağır
bir yükü taşımaya
mecburdur.*

9.Nursî, *Sözler*, s. 763, 4

10.Nursî, *Sözler*, s. 763, 892, 3

11.Nursî, *Sözler*, s. 763, 892, 3; İsmail Mutlu, *Bediüzzaman'ın Görüşleri Işığında Kadere İman*, 8. B. , Mutlu Yayıncılık, 1995, s. 144, 5

12.Nursî, *Sözler*, s. 872

13.Nursî, *Sözler*, s. 764

14."Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir." (Ahzâb, 33/4.)

15.Nursî, *Sözler*, s. 765

Bediüzzaman'a
göre, kadere
imanın diğer
bir yönü de
insanla Allah
arasındaki acziyet
- kudret dengesini
sağlamaktır.
İnsandaki cüz'î
irade sorumluluk
hissi ile hareket
ederken,
kendisinden
ortaya çıkan
iyilikler ve
kemalat sebebiyle
mağrur olmamak
için kader
onun karşısına
gelir, "haddini
bil, yapan sen
değilsin." der.

kalbin rahatça olgunlaşmasına meydan vermektedir.¹⁶ Kader inancı insanın firavunlaşmaya uygun, sürekli kötülüğe sevk eden nefsinin özgürlüğünü kıstlar.¹⁷

Manevi olarak olgunlaşmamış insanlar arasında kaderin kullanılması "kaderimde varmış" şeklinde düşünülmesi, geçmişe ve musibetlere daırdır.¹⁸ Bu kullanım ümitsizliğin ve üzüntünün ilacıdır.¹⁹ Kaderin cebrî manada bu şekliyle kullanılması, günahlar ve geleceğe dair olursa tembelliği ve yasak şeylere düşkünlüğü netice verir. Kendisini rüzgâr önündeki bir yaprak gibi görür çalışmayı ve günahlardan sakınmayı kendi iradesinin dışında kabul eder ve davranışlarını da bu düşünceye bina ederek hata eder.²⁰

1.1.3. İman Esası Olarak Kader

Bediüzzaman'a göre, mü'min, filini, nefsinin ve her şeyi Allah'a verebilir, fakat kendisini teklif ve mesuliyetten kurtaracak noktaya kadar bu durumu götüremez. Her şeyin mâliki, yaratıcısı Allah'tır; ancak insan kendi irade ve kastı ile yaptığı fiillerin sahibidir. İnsan serbest iradesi ile yaptıklarından tamamen sorumludur. İnsan iradesi, kendisine ait olmayan güçle gerçekleştirdiği işlerde sorumluluktan kaçmak ister, fakat cüz'î irade insanın karşısına çıkıp gücü verenin Allah olduğunu ancak dileyen ve isteyen kendisi olduğunu hissettirir ve ona "mesul ve mükellefsin" der. Bu hal psikolojik bir durumdur. Herkes bunun farkındadır.²¹

Bediüzzaman'a göre, kadere imanın diğer bir yönü de insanla Allah arasındaki acziyet - kudret dengesini sağlamaktır. İnsandaki cüz'î irade sorumluluk hissi ile hareket ederken, kendisinden ortaya çıkan iyilikler ve kemalat sebebiyle mağrur olmamak için kader onun karşısına gelir, "haddini bil, yapan sen değilsin." der.²² Bu durumda kendisinde büyük bir güç vehmettiği için ilahlık iddiasında bulunma çılgınlığını gösteren Firavun gibi ve yanlış kullanılmış gurur damarıyla imandan mahrum olma noktasına varmış olan Ebu Cehil gibi haddi aşmamak gerekir. Zira insanın iradesi ile ortaya koyduğu fiillerinde onun üzerine düşen sadece istemektir. Tohumu toprağa ekip rahmet hazinesinin kapısını çalmaktır. Tohumu ağaç yapmak insanın haddini ve iradesini aşmaktır.²³

Kader inancı, imanî meselelerin arasına nefsi gururdan kurtarmak için girmiştir yoksa inatçı, terbiye edilmemiş, kötülüğü şiddetle arzulayıp ona sevk eden ve kişiyi zarara götüren, "nüfus-u emmarenin"²⁴ işledikleri günahların mesuliyetinden kendilerini kurtarmak için değildir.

16.Nursi, *Sözler*, s. 524

17.Nursi, *Sözler*, s. 765, 6; Görüşün değerlendirilmesine dair bakınız. Sinan Özyurt, *Bediüzzaman Said Nursi'nin İtikadî-Siyasî İslam Mezheplerine Bakışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 73

18."Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır." (Hadid, 57/22.)

19."Elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şıarmayasınız diye (böyle yaptık.) Çünkü Allah, kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi sevmez." (Hadid, 57/23.)

20.Nursi, *Sözler*, s. 752

21.Nursi, *Sözler*, s. 751, 2; Ayrıca bakınız. Alparslan Açıkgöç, "Said Nursi," *DİA*, 2008, C. 35, s. 567

22.Nursi, *Sözler*, s. 751, 2

23.Kırkinci, s. 36

24. Abdullah Yeğin, *İslami, İlmî, Edebi ve Felsefî Yeni Lügat*, 3. Baskı, İstanbul, Yeni Asya Yayınları, 1975, s. 538

Cüz'î irade ise, imanî meselelerin arasına, sorumluktan kaçmamak ve günahlara kaynak olmak için girmiştir. Yoksa kaderin imanî meseleler arasına girmesinin sebebi, insanlara nimet olarak verilen güzellikleri sahiplenerek sanki varlıkların ve fiillerin “mastarı - faili”²⁵, yaratıcısıymış gibi gururlanmak değildir.²⁶

Bediüzzaman'a göre, takdir ve ilahi hüküm manasına gelen “kader”²⁷ ile arzu serbestliği manasındaki “cüz'î irade”²⁸ imanının son sınırını gösterir. Kader inancının, imanının son sınırını göstermesinin anlamı, bir insanın Allah'a ve diğer bütün iman esaslarına inandıktan sonra kader meselesini anlayıp ona iman edebileceğidir. Allah'a inanmayan birisi kader konusunu anlayamaz.²⁹

Bediüzzaman'a göre, kader, kalpte hissedilen akıl, vehim ve ruh gibi imanının “halî” ve “vicdanî” cüzlerindenidir. İlmî kâidelere ve fikri gayrete dayanan “ilmî” ve “nazarı” hususlardan değildir. Bu yönüyle kilosuz, rengi tadı yoktur.³⁰ İnsanın cüz'î iradesi “kasd, kesb, ihtiyar, talep, niyet, azm” kelimeleriyle de ifade edilmektedir.³¹ İnsanın yaratılışından gelen vicdan, kadere ait, “ihtiyarî” işleri, “ıztırarî” işlerden ayıran gizli bir halin varlığını kabul eder. Bu gizli halin tanımlanmakta zorlanılması, onun hiç bir şekilde mevcut olmadığı manasına gelmez.

Bediüzzaman'ın izahları ışığında ihtiyarî ve ıztırarî işleri kader bağlamında şöyle izah edebiliriz:

a. İhtiyarî kader

İnsanın tesiri bulunan ve sorumlu olduğu fiillerdir. Kişinin nereye baktığı, ne konuştuğu, nereye gitmek istediği ve elini kolunu hareket ettirmek istemesi gibi iradesinin devrede olduğu fiillerdir. İnsan ihtiyarî olarak, Cebriye'nin savunduğu şekliyle ağaç gibi kaderin mahkûmu değildir.

Cebriye'nin kader görüşü, geçmişte başa gelen musibetlere karşı insanı teselli ettiğinden içinde küçük bir hakikat çekirdeği vardır. Fakat geleceği ve günahları içine alacak şekilde genellemek yanlıştır.³²

Bediüzzaman, Cebriye mezhebinin kader görüşüne toptan bir nazarla bakarak batıl olduğuna hükmetmeyip, mezhebin kader görüşünde sınırlandırmaya giderek cebri anlayışın geçmişe dair olduğunda hakikat payının olduğunu vurgulamaktadır.

Bediüzzaman'a göre, adalet sahibi Allah'ın mutluluk sebeplerine uyanlara mutluluk, huzursuzluk sebeplerine başvuranlara da huzursuzluk vermesi kişilerin seçimi sebebiyledir.³³ Bununla birlikte insan, her ne kadar irade

Bediüzzaman'a göre, takdir ve ilahi hüküm manasına gelen “kader” ile arzu serbestliği manasındaki “cüz'î irade” imanının son sınırını gösterir. Kader inancının, imanının son sınırını göstermesinin anlamı, bir insanın Allah'a ve diğer bütün iman esaslarına inandıktan sonra kader meselesini anlayıp ona iman edebileceğidir. Allah'a inanmayan birisi kader konusunu anlayamaz.

25. Risale-i Nur Enstitüsü, *Lügat*, İstanbul, Yeni Asya Neşriyat, 2001, s. 738; Yeğin, s. 384

26. Nursi, *Sözler*, s. 752; Özyurt, s. 72, 73; Harmancı, s. 78

27. R. N. E. *Lügat*, s. 600; Yeğin, *Lügat*, s. 313

28. R. N. E. *Lügat*, s. 205; Yeğin, s. 90; Kırkncı, s. 34; Ali Feriçadoğlu, *İman Esaslarının İspatı*, 1. B., İstanbul, Nesil Yayınları, 2007, s. 268

29. Bediüzzaman Said Nursi, *Kader Risalesi*, Haz. İsmail Mutlu, 1. B., İstanbul, Mutlu Yayıncılık, 2010, s. 66; Ali Sarıkaya, *İlâbi Defter Kader*, 1. B., İstanbul, Yeni Asya Neşriyat, 2011, s. 11, 2; Kırkncı, s. 11

30. Nursi, *Sözler*, s. 1154; R. N. E. *Lügat*, s. 205; Açıkgenç, s. 567

31. Kırkncı, s. 34

32. Nursi, *Sözler*, s. 1154; Mutlu, *Kadere İman*, s. 116; Görüşün kritiği açısından bakınız. Özyurt, s. 74; Mustafa Ekinci, “Risale-i Nur Külliyatında İtikadi Mezheplerin Deđerlendirilmesi,” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 26, 2011, s. 25

33. Kırkncı, s. 31, 2

Bediüzzaman'a
göre insan,
kendi istekleriyle
gerçekleşen hata
ve günahlarından
tamamen
sorumludur.
Kur'an'ın ifadesi
de bu yöndedir.
Çünkü "seyyiatı"
isteyen insandır.
Allah'ın kötülüğü
yasaklamasına
rağmen ve
yapılmasına da
izni ve rızası
yokken ihtiyar ile
isteyen insanın
nefsidir. Fenalık,
hata ve günahlar,
"tahribat"
cinsinden olduğu
için insan bir
fenalık ile çok
yıkım yapabilir,
neticesinde
müthiş bir cezayı
hak eder.

sahibi ise de "Allah dilemedikçe, insan dileyemez."³⁴ ayeti gereği "meşiet-i ilahiye" asıl olup, kader hakiki hüküm sahibidir. Bu duruma istinaden bazı durumlarda insanın isteği geri çevrilmekte, kader karşısında insanın cüz'i ihtiyarı susmaktadır.³⁵

Bediüzzaman, ifrat ve tefritten uzak fikir anlayışını burada da göstermekte ve ne sebepleri görmezden gelmekte ve ne de kâinatta makine çarkları gibi sebepleri olmazsa olmaz kabul etmektedir. Vasatta kalarak sebeplerin varlığını kabul etmekte fakat asıl olanın kader olduğunu vurgulamaktadır.

b. İztirarı kader

İnsanın isteğine bağlı olmayıp insan iradesi dışındaki işlerin tespiti, ilim, irade, hikmet, adalet ölçüleri içinde doğrudan Allah'ın iradesine bağlı olarak yapmış olduğu tespitlerdir. Allah'ın hikmeti neyi gerektiriyorsa, öyle tespit etmiştir. Sebepleri ve sonuçları Allah'ın hikmetine bağlıdır. Mülkün sahibi mülkünde dilediği gibi tasarruf edebilir. İnsan bu fiillerden sorumlu değildir. Sevap ve günah yoktur. İnsanın ırkı, cinsiyeti, azalarının durumu gibi hususlardır. Allah'ın, kimseye "niçin şu millete mensupsun", ya da "niçin Türk veya Kürt ana babadan meydana geldin?" diye sormayacak olması gibi.

İnsan ıztırarî olarak, kaderin mahkûmudur. Hiçbir akıl ve mantık itiraz edemez. "Sırrullah"³⁶ olan kader, ıztırarî kadedir.³⁷

Bediüzzaman'a göre, eğer insanlarda görülen ihtiyarî ve ıztırarî fiiller birbirinden ayırt edilmeyip bir tutulursa, yani isteyerek işlenen "ihtiyarî" fiiller kadere yanlış manada havale edilip, o fiillerde bir "ıztırar" zorunluluk olduğu zannedilirse birçok yanlış tutum ve inanç ortaya çıkar. Bu durumda iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edecek ölçü kalmazdı.³⁸

1.3.4. Kader ve Kötülük Problemi

Bediüzzaman'a göre insan, kendi istekleriyle gerçekleşen hata ve günahlarından tamamen sorumludur. Kur'an'ın ifadesi de bu yöndedir.³⁹ Çünkü "seyyiatı" isteyen insandır. Allah'ın kötülüğü yasaklamasına rağmen ve yapılmasına da izni ve rızası yokken ihtiyar ile isteyen insanın nefsidir. Fenalık, hata ve günahlar, "tahribat" cinsinden olduğu için insan bir fenalık ile çok yıkım yapabilir, neticesinde müthiş bir cezayı hak eder. Cenâb-ı Hak kendi ilahi kanunu ile çok faydaları içerisine alan fenalık, hata ve günahları icad eder. Böylece, "sebebiyet ve sual", insanın nefsiyat aittir ve sorumluluğu insanın kendisi çeker. Cenâb-ı Hakka ait olan "halk ve icad" ise, daha başka güzel netice ve meyveleri olduğu için, güzeldir, hayırdır.⁴⁰

"Kesb-i şer, şerdir; halk-ı şer, şer değildir." Halk ve icadda küçük bir şer ile beraber büyük bir hayır vardır. "Şerr-i cüzi için hayr-ı kesiri terk etmek,

34.İnsan, 43/30.

35.Nursi, *Mektubat*, s. 75; Harmancı, s. 26

36.İlahi sır telakkisine dair bakınız. Yusuf Şevki Yavuz, "Kader", *DİA*, C. 24, s. 59; Ögük, s. 127

37.Kırkıncı, s. 31, 2; Mutlu, *Kadere İman*, s. 102; Sarıkaya, s. 51, 56; Feriçadoğlu, s. 269

38.Bediüzzaman Said Nursi, *İşaratü'l-İcaz*, 1.Baskı, İstanbul, Yeni Asya Neşriyat, 2008, s. 120; Kırkıncı, s. 40

39."Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır. Sana ne kötülük gelirse kendindir." (Nisa, 4/79.); Açıkgenç, s. 567

40.Nursi, *Sözler*, s. 753; Sarıkaya, s. 108, 9

şerr-i kesir olur.” Kişi küçük şerre razı olup büyük şerden kurtulduğu için o küçük şer de şer olmaktan çıkıp hayır hükmüne geçer. Kâinata gerçek manada şer yoktur. Şeytanların ve şerlerin yaratılması, sadece bir insana değil bütün kâinata baktığı için, icadları şer ve çirkin değildir. Çirkinlikler, “kesb” denilen “mübaşeret-i hususiyenin” yani fiile olan çok az bir temasın kötü kullanımından kaynaklandığı için insana aittir; Allah’ın yaratmasına ait değildir.⁴¹

Şeytan “şerr-i mahz” olarak⁴² yaratıldığı için şeytanın kalbi sürekli sapıklığı telkin ve küfrü tasavvur etmekle meşgul olur. Kalbinde veya fikrinde “marifet” için boş bir yer kalmaz. Şeytan, bu mizacı sebebiyle inanan insanlara temas eder ve onları saptırmak ister. Birçok insanı küfre sevk edip onların cehenneme girmelerine sebep olur. Allah’ın rahmeti ve güzelliği sadece bir insana değil bütün kâinata baktığı için şeytanın insana müdahale etmesine Allah müsaade eder.⁴³

Yaratılıştta asıl hayır olup şer hayra bağlıdır. Hayır küllî, şer cüz’îdir.⁴⁴ Mu’tezile imamları bu hakikati anlamadıkları için “Halk-ı şer, şerdir ve çirkinin icadı çirkindir.”⁴⁵ diyerek şerrin yaratılmasını şer kabul ederek hayrın ve şerrin Allah’tan olmasını te’vil etmişlerdir. Cenâb-ı Hakki takdis maksadıyla, küfür ve dalâletin yaratılmasını Allah’a vermeyip, “Beşer kendi fiillerinin yaratıcısıdır.” diyerek dalâlete düşmüşlerdir.⁴⁶

Bediüzzaman’a göre, Mu’tezile mezhebinin insan iradesine tesir gücü verdiği bu görüşü, kişiyi irade ile ilgili işlerde daha uyanık ve dikkatli olmaya ve tedbir almaya sevk etmesi sebebiyle hakikat yönü vardır, fakat bunu insanın geçmişine de yaymak yanlıştır.⁴⁷

Bediüzzaman, Cebriye mezhebine yaklaşımında olduğu gibi Mu’tezile mezhebinin insan iradesine verdiği tesire de toptancı bir nazarla bakmayıp sınırlandırma yoluna gider. İnsan iradesine verdiği tesirin geleceğe dönük işlerde kişiyi gayrete sevk ettiği için hakikat payının olduğunu vurgularken bu tesirin geçmişe yayılmasını ise yanlıştır bulur.

İnsan hakiki fail olmayıp mahaldir. Yalnız bir tesiri vardır, o da mutlak hayırdan gelen hayrı, güzel bir surette “kabul etmemekten” dolayı şerre sebep olmasıdır.⁴⁸

Kömür gibi olan “ervâh-ı sâfileyi” (kötü ruhları) elmas gibi olan “ervâh-ı âliyeden” (yüksek ruhlardan) ayırmak için, şeytanların ve zararlı şeylerin yaratılmasıyla ve insana sorumluluk verilip peygamberlerin gönderilmesiyle cihat, tecrübe, müsabaka ve imtihan meydanı açılmıştır. Mücadele ve müsabaka olmasaydı, insanın özünde bulunan elmas ve kömür hükmünde olan kabiliyetler eşit kalırdı. “Âlâ-yı illiyîndeki” sıddık olan Ebu Bekir’in ruhu, “esfel-i sâfilindeki” Ebu Cehil’in ruhuyla bir seviyede kalırdı. Bu durum

41.Nursi, *Sözler*, s. 753, *Mektubat*, s. 72; Açıkgenç, s. 567

42.Bediüzzaman Said Nursi, *Lem’alar*, 2.Baskı, İstanbul, Yeni Asya Neşriyat, 2008, s. 210, *İşarâtü’l-icaz*, s. 113

43.Nursi, *Lem’alar*, s. 210, *Sözler*, s. 753, *Mektubat*, s. 71, 2

44.Bediüzzaman Said Nursi, *Mubakemat*, 3.Baskı, İstanbul, Yeni Asya Neşriyat, 2008, s. 63

45.Nursi, *Mektubat*, s. 71, *İşarâtü’l-icaz*, s. 120, 1

46.Nursi, *Lem’alar*, s. 219

47.Nursi, *Sözler*, s. 1154; Özyurt, s. 67, 71; Ekinci, s. 25

48.Harmancı, s. 76

Yaratılıştta asıl hayır olup şer hayra bağlıdır. Hayır küllî, şer cüz’îdir. Mu’tezile imamları bu hakikati anlamadıkları için “Halk-ı şer, şerdir ve çirkinin icadı çirkindir.” diyerek şerrin yaratılmasını şer kabul ederek hayrın ve şerrin Allah’tan olmasını te’vil etmişlerdir.

Bediüzzaman'a
göre, kaliteye
nazaran sayı
çokluğu mana
ifade etmez.
Peygamberlerin
ve şeytanların
yaratılması
sonucu imtihanın
başlamasıyla
birlikte çok sayıda
insanın kâfir
olup cehenneme
gitmesi az
sayıdaki
insanın cennete
gitmesi yanında
önemsizdir
ve Allah'ın
rahmetine aykırı
değildir.

Allah'ın hikmet ve adaletine aykırı olurdu.⁴⁹

Bediüzzaman'a göre, kaliteye nazaran sayı çokluğu mana ifade etmez. Peygamberlerin ve şeytanların yaratılması sonucu imtihanın başlamasıyla birlikte çok sayıda insanın kâfir olup cehenneme gitmesi az sayıdaki insanın cennete gitmesi yanında önemsizdir ve Allah'ın rahmetine aykırı değildir.⁵⁰ Bu imtihan, zararlı hayvanlar gibi sayısal olarak çoğunluğu teşkil eden kâfir ve münafıklara karşılık; şeytanların musallat edilmesiyle yıldızlar gibi peygamberleri ve evliyaları netice verip hayra sebep olmuştur.⁵¹ Ehl-i dalâletin şerrinden dolayı kâinat kızmakta, dünyanın her tarafına yayılmış olan maddeler hiddet edip yerinde duramaz olup, harekete geçirilmektedirler. Hz. Nuh'un kavmine suyun⁵², Semud ve Ad kavimlerine havanın⁵³ ve Karun'a karşı toprağın öfkesi⁵⁴ olduğu gibi, Kâfirlere de inkâr ve isyanları sebebiyle ahirette cehennemin öfkesi vardır.⁵⁵ Küfür ve isyan tahrip ve adem olduğu için büyük yıkımlar, bir tane adem (yok olmaya sebep olacak iş) ile ortaya çıkabilmektedir. Büyük bir ticaret gemisinin dümencisinin az bir hareketi hatta hareketsizliğiyle yani vazifesini terk etmesiyle gemi batmaktadır. O bir kişi, gemide çalışan bütün işçilerin emeklerini iptal etmektedir. Geminin sahibi, o dümenciye, gemide çalışan bütün işçilerin hukuku hesabına dehşetli bir ceza verir.

“Bin masumun hukukunu çiğneyen bir zalimi cezalandırmak ve yüz mazlum hayvanları parçalayan bir canavarı öldürmek, adalet içinde mazlumlara bin rahmettir. Ve o zalimi affetmek ve canavarı serbest bırakmak bir tek yolsuz merhamete karşılık, yüzer çaresizlere yüzer merhametsizliktir.”⁵⁷

Şeytanlar ve şeytanlara uyanlar, dalâlete gittikleri için, küçük bir hareketle çok tahribat yapabilmekte ve mahlukatın çoğunluğunun hukukuna, az bir fiil ile çok zarar vermektedirler. Kur'ân'ın, yaptıkları bu yıkıma karşılık onlardan çok defa⁵⁸ bahsetmesi hikmetin ve belagatin gereğidir.⁵⁹

Allah'a inanan insanların, sürekli şeytandan Allah'a sığınmaları ve meleklerin onların yardımına gönderilmesi yine yıkımın kolay olması sebebiyledir.⁶⁰ Allah'ın, kullarına tekrar ile teşviki ve onları korkutması onların şerefini kırmaz aksine onları koruma altında tutar. Allah bu tekrarlar ile insanın kıymetini küçük düşürmeyip şeytanın şerrini büyük göstermektedir.⁶¹

“Gök ve yer ağlamadı.”⁶² ayetinin açık manası, kâfirlerin ölmesiyle insanla bağlantılı olan gök ve yerin, onların cenazelerine ağlamayıp aksine onların ölmesiyle memnun olmalarıdır. Ayetin işaret edilen manası ise,

49.Nursi, *Mektubat*, s. 72, *Lem'alar*, s. 210

50.Nursi, *Lem'alar*, s. 210, *Mektubat*, s. 73

51.Nursi, *Mektubat*, s. 72- 4

52.Araf, 7/64.

53.Fussilet, 41/13.

54.Kasas, 81/28.

55.Nursi, *Lem'alar*, s. 226, 29; Mülk, 67/8.

56.Nursi, *Sözler*, s. 754, 5, *Mektubat*, s. 70, *Lem'alar*, s. 211, 12

57.Nursi, *Şualar*, s. 362, 3

58.Bakara, 2/85.; Âl-i İmran, 3/88.; Nisâ, 4/173.; Araf, 7/18.; Meryem, 19/88-95.; Sad, 38/85.; Talâk, 65/8.; Ğâşiye, 68/23-24.; Fecr, 89/25.

59.Nursi, *Lem'alar*, s. 211

60.Nursi, *Lem'alar*, s. 208, 9

61.Nursi, *Lem'alar*, s. 220- 22

62.Duhan, 44/29.

ehl-i hidâyetin ölmesiyle gök ve yer, onların cenazelerine ağladıkları ve ayrılmalarını istemedikleridir. Çünkü kâinat bütün inananlar ile bağlantılıdır, ondan memnundur. İnsan iradesi iman ile kâinatı yaratanın Allah olduğunu bildiği için, kâinatın kıymetini takdir edip hürmet ve muhabbet eder. Kâfirler gibi aşağılayıp, düşman olmaz.⁶³

1.3.5. Sebep - Sonuç İlişkisi Açısından Kader

Bediüzzaman, kaderin sebep ve sonuca birlikte baktığını, insanlara adalet ettiğini ve her durumda güzel olduğunu söyler. Kader netice ve meyveler itibariyle şerden ve çirkinlikten münezzeh olduğu gibi “mebde ve münteha”, “asıl ve fer”, “illet ve netice” itibariyle de zulüm ve kubuhtan mukaddes ve münezzehdir. Çünkü kader hakiki sebeplere bakıp adalet eder; insanlar zahiri gördükleri illetlere hükümlerini bina edip bazen zulme düşerler. Mesela hâkim bir kişiyi hırsızlık suçuyla mahkûm edip hapsedtiği halde, o kişi hırsız değildir. Fakat hâkimin mahkûm ettiği kişinin, kimsenin bilmediği gizli bir cinayeti vardır. Kader o kişiyi o gizli cinayeti için hapisle mahkûm edip adalet etmiş. Hâkim ise, o kişiyi hırsızlık sebebiyle mahkûm ettiği için zulmetmiştir.⁶⁴ Bir insan başka bir insana yapmadığı bir iş sebebiyle zulmetmektedir. Fakat kader, onun gizli hataları sebebiyle onu, o musibetlerle hem terbiye etmekte hem de hatasına kefaret yapmaktadır.⁶⁵

Kaderin koyduğu kalıplar dışında yaşama isteği yok olma sebebidir. Her varlık için en uygun program, kaderden kendisine çizilen programdır. Allah’ın yasakladığı şeyler fitrata aykırı şeylerdir. O yasakları yapmaya kalan insan ondan dolayı zarar görecektir. Yasaklama onun zarar görmemesi için yapılmış uyarıdır. Yasaklanan şeyler, yaratılıştaki kendisine takdir edilen ölçülere ters düşen şeylerdir.⁶⁶ Bu durum başkasının merasına giren bir koyuna, sahibi tarafından atılan taşta benzer. Çoban koyunu yaralamak ve ona acı vermek için değil, aksine gittiği yanlış istikametten dönmesi için taş atar. İlahi kudret de kaderden gelen bazı musibet taşları ile insanı hata ve günaha sürüklenmekten uyarmak hikmeti ile değişik sıkıntılar verebilir. Bunlar hakikatte insana eziyet, zulüm ve haksızlık değil aksine kişinin Allah’ı tanımaya, günahattan ve yanlış yoldan dönmesi ve kendisini kendisinden daha çok seven Rabbi’ne karşı kederlenmemesi içindir.⁶⁷

Dünyadaki musibetler, elemeler ve hastalıklar masumlara ve hatta hayvanlara dahi zulüm değildir. Çünkü yeryüzünden gökyüzüne, topraktan yıldızla, atomdan güneşe, ezelden ebede kadar her bir mevcut, semavat ve arz, dünya ve ahiret, her şey Allah’ın mülküdür.⁶⁸ Mülk sahibi, mülkünde istediği gibi tasarruf eder.⁶⁹ Elemeler, musibet ve hastalıklar, hayatın asıl gayesini kuvvetleştiren ve Allah’ın esmasının cilvelerini gösteren hikmet parıltılarıdır. Elemeler, musibet ve hastalıklar tarzında olan hikmet parıltıları,

63.Nursi, *Lem’alar*, s. 237

64.Nursi, *Sözler*, s. 753, 4, *Lem’alar*, s. 211

65.Bediüzzaman Said Nursi, *Emirdağ Labikası*, 5. B. , İstanbul, Yeni Asya Neşriyat, 2013, s. 341

66.Sarıkaya, s. 18, 9; Kırkinci, s. 11

67.Nursi, *Mesnevî-i Nuriye*, s. 192

68.Nursi, *Mektubat*, s. 378

69.Nursi, *Mektubat*, s. 74, 5

*Bediüzzaman,
kaderin sebep ve
sonuca birlikte
baktığını,
insanlara adalet
ettiğini ve her
durumda güzel
olduğunu söyler.
Kader netice
ve meyveler
itibariyle şerden
ve çirkinlikten
münezzeh olduğu
gibi “mebde ve
münteha”, “asıl
ve fer”, “illet ve
netice” itibariyle
de zulüm ve
kubuhtan
mukaddes ve
münezzehdir.*

Bediüzzaman'a
göre, insanın,
hasenâtta
gururlanmaya
hakkı yoktur;
insanın hasenâtın
meydana
gelmesindeki
hakkı pek azdır.
Çünkü hasenât ve
hayrat, "vücdü"
(var olmaya
ait) oldukları
için, insanın
çalışması ve cüz'î
iradesi hasenâtın
yaratılmasında
"illet-i mücide",
yani filin
yaratılması için
gerekli temel
şartlardan
sayılamaz.

içerisinde Allah'ın rahmetinin şirin güzelliklerini taşır. Kaza ve kaderine itirazı hissettiren "ah, of" kelimelerini sarf etmek kaderi tenkit etmektir. Allah'ın şefkatine karşı suçlamadır. "Kaderi tenkit eden, başını örse vurur, kırar. Rahmeti itham eden, rahmetten mahrum kalır." Kırılmış elle intikam almak için o eli tekrar kullanmak kırılmayı ve acıyı artırır.⁷⁰

Şer, dalâlet, musibet, günah ve belâlar gibi bütün çirkinliklerin esası, "ademdir", "nefyidir". Onlardaki fenalık ve çirkinlik ademden (yokluk) gelir. Adem "şerr-i mahz" olduğu için adem ile neticelenen veya ademi hissettiren haller ("sükun", "sükunet", "atalet", "yeknesaklık", "tevakkuf"⁷¹) şerri içine alır. Vücudun en parlak nuru olan hayat, değişik haller içinde yuvarlanıp kuvvet bulur, birbirine zıt vaziyetlere girip temizlenir ve ahirete yönelik ücreti kazanır. Bütün canlılara hayat bağışlayan Allah'ın isimlerinin güzelce tecellilerini gösterir. Hayat sahibi olan varlıklara; elemelerin, musibetlerin, zorlukların ve belaların isabet etmesiyle hayatları durulaşır. Musibetler hayatı yeknesaklıktan kurtarmakla nimetlerin takdirine vesile olur; insanı manen terakki ve tekâmül ettirir. Musibetler, sıhhatin önemini ve nimetlerin kıymetini insanlara fiilen ders verir. Var olmanın nuruyla yenilenen insanın vücudu, yokluktan (adem) uzaklaşır.⁷² İnsan ve cinlerden olan şeytanlar, şer ve helak olacak işleri yaparken ve hayra mani olurken yaratmaya güçleri yoktur. Allah'ın mülküne iştirak edemezler. Mecûsiler, bu meseleyi bilmedikleri için yaratmaya güç yetiremeyen bir kesle şerlere sebebiyet veren malûm şeytanı, şerrin mevhum ilahı olarak "Ehrimen" ismiyle anmışlardır.⁷³

1.3.6. Kader'in Hayır ve Hasenâtla İlişkisi

Bediüzzaman'a göre, insanın, hasenâtta gururlanmaya hakkı yoktur; insanın hasenâtın meydana gelmesindeki hakkı pek azdır. Çünkü hasenât ve hayrat, "vücdü" (var olmaya ait) oldukları için, insanın çalışması ve cüz'î iradesi hasenâtın yaratılmasında "illet-i mücide", yani filin yaratılması için gerekli temel şartlardan sayılamaz.⁷⁴ İnsanın "cüz'î irade" olan silahı, hem zayıf, hem kısıdır; bir şey yaratamaz, küçük bir uğraştan başka hiçbir şey elinden gelmez. Allah hesabına çalıştırılırsa bir askerinin bir köyü devlet namına tutması gibi her şeye yeterli gelir. Cüz'î iradenin hareket alanı, kısacık su gibi akıp giden şimdiki zamandır.⁷⁵ İnsanın cüz'î iradesi zayıf olduğu gibi, aslında nefsi de, ne güzelliklere ne de sevaba sebep olan işlere taraftar değildir. Hayır ve güzellikleri isteyen, Allah'ın rahmetidir ve onları yaratan da Allah'ın kudretidir. Sebep ve illet, sual ve cevap, Cenâb-ı Hak'tandır. İnsan,⁷⁶ hayır ve güzelliklere, yalnız "iman" ile "arzu" ile "niyet" ile sahip olabilir.

İyilikler dünyada meydana getirilirken her işte olduğu gibi bazı sebep-

70.Nursî, *Lem'alar*, s. 28

71.Nursî, *Sözler*, s. 767, 8, *Lem'alar*, s. 213, 4, *Mektubat*, s. 74, 5

72.Kırkinci, s. 140

73.Nursî, *Lem'alar*, s. 213, 4; Mecûsiler'in bu görüşü için bakınız. Eş- Şehristâni, *El-Milel ve'n- Nibal*, (İslam Mezhepleri), çev. Mustafa Öz, ed. Mehmet Dalkılıç, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2008, s. 211, 212

74.Nursî, *Sözler*, s. 752, 3; Açıkgeç, s. 567

75.Nursî, *Sözler*, s. 339

76.Nursî, *Sözler*, s. 752, 3

lere binaendir. İyilikler, insan iradesinin doğru kullanımı neticesinde meydana gelmektedir. Bu bakımdan sebepler, sebeplerin neticesinde Allah'tan gelecek olan sonuç beklentisi (tevekkül) ve gerçekleşen iyilikler, hepsini bir bütün olarak kader ve insan iradesi açısından Bediüzzaman'ın ifadeleri ışığında düşündüğümüzde karşımıza çıkan hakikatler şu şekildedir:

Tevekkül, “esbâbı” hep birlikte reddetmek değildir. (Esbab) sebepler, vasıtalar ve şartlar manasına gelmektedir. Cenâb-ı Hak dünyevî ve uhrevî her neticeyi bir takım şartlara ve sebeplere bağlamıştır. Sebeplere takılan neticelere de “müsebbebat” denilmektedir. Sebepleri de müsebbepleri de yaratan Allah'tır. Sebepler neticeye doğrudan tesirleri olmasa da Allah'ın kanunları olup onlara uymayanlar neticeleri elde edememektedirler. Tevekkül sebeplere riayet ettikten sonra neticeyi sadece Allah'tan beklemek, Allah'a itimat etmek ve Allah'tan gelecek her şeyi rıza ve memnuniyet ile karşılamak demektir. Sebepleri Allah'ın kudretinin bir perdesi olarak bilmek ve bunlara uymak fiilen yapılmış dua gibidir.⁷⁷ İşin başlangıcında gerekli şartları bir araya getirirken gereğini yapmayıp sadece tevekkül etmek, tembelliktir.⁷⁸

Dua ve tevekkül insanda hayra meyil vermekte olduğu gibi, istiğfar ve tevbe de şerre olan meyli kırmaktadır. İnsan, zayıf fakat günah ve yıkımda kuvvetli olan iradesinin bir eline duayı, diğer eline de istiğfarı verirse cennete yaklaşır cehennemden uzaklaşabilmektedir.⁷⁹

Dua ve tevekkül insanda hayra meyil vermekte olduğu gibi, istiğfar ve tevbe de şerre olan meyli kırmaktadır. İnsan, zayıf fakat günah ve yıkımda kuvvetli olan iradesinin bir eline duayı, diğer eline de istiğfarı verirse cennete yaklaşır cehennemden uzaklaşabilmektedir.

1.3.7. Kader ve Cüz'î İradenin Bağdaştırılması

Bediüzzaman'a göre imanla ilgili meseleler konuşulurken, duygusallıktan uzak, soğukkanlı ve peşin hükme kapılmadan sistemli tartışmalar yapılmalıdır.⁸⁰ Kader ile cüz'î iradenin varlıklarını bir arada kabul etme de imanla ilgili ince bir meseledir. Kader ile cüz'î iradenin bağdaştırılması problemi, sadece ilim ehli -uzman- kişiler tarafından anlaşılması mümkün olan bir meseledir. İlimde derinlik sahibi âlimler bu mesele üzerinde çok fazla ilmi tartışma yapmışlardır.⁸¹

A. Allah'ın İlim Sıfatı ve Kaderle İlişkisi

Bediüzzaman'a göre, cüz'î irade, kadere aykırı değildir, aksine kader cüz'î iradeyi destekler. Çünkü kader, Allah'ın ilmine ait bir meseledir. Bu yönüyle, Allah'ın ilmi, insanın cüz'î iradesine bağlıdır, yani, “İlim maluma tabidir, malum, ilme tabi değildir.”⁸²

İlmin maluma tabi oluşunu şöyle açıklayabiliriz:

İlim, bir şeyin zihindeki şekli, malum ise o şeyin hâriçteki durumu olarak tarif edilir. Mesela, lalenin zihindeki şekli ilim, hâriçteki hali, yani kendisi ise malumdur. Burada, ilim maluma tabidir, yani lale hâriçte nasılsa o şekilde bilinmektedir.⁸³

77.Nursî, *Sözler*, s. 501; *Kırkinci*, s. 123; *Badıllı*, s. 394

78.Nursî, *Sözler*, s. 1180

79.Nursî, *Sözler*, s. 761

80.Nursî, *Mektubat*, s. 75

81.Nursî, *Sözler*, s. 756

82.Nursî, *Sözler*, s. 757

83.*Kırkinci*, s. 46

Bediüzzaman,
insan iradesi ile
Allah'ın kaderi
arasında bağlantı
kurarken ezel
kavramı ve ilmin
malum ile olan
ilişkisi üzerinde
durmıştu.
Bu düşünce
kurgusunu
Bediüzzaman
ayrıca; kader, kaza
ve ata kavramları
ile de şöyle ifade
eder:
Allah'ın "ata",
"kaza" ve "kader"
isminde "üç
kanunu" vardır.
Ata kanunu
kazayı, kaza
kanunu da kaderi
bozmaktadır.

Bediüzzaman, "levh-i mahv ve ispat" ı "levh-i mahfuzun" ihtimaller dünyasındaki yazar bozar tahtası olarak yorumlar.⁸⁴ Bunu İslâmî hat sanatındaki yazma temrinlerinin gerçekleştirildiği meşk defteri olarak düşünebiliriz.

Meşk defterinde yazılan çizilen şeyler atılıp (levh-i mahv ve ispat), son şekli temize çekilir (levh-i mahfuz). İnsanın da cüz'î iradesi ile farklı ihtimaller arasından bir ihtimali seçmesi, kaderle ilgili o şeyin değişmeyen defterdeki yazılmış halidir. Allah'ın bu (levh-i mahfuz) değişmez deftere yazması da kulun yapacağı fiili "ezeli" ilmi ile bilip kaydetmesi şeklinde olup, burada bir zorlama yoktur.⁸⁵

Bediüzzaman ezel kavramını şöyle açıklar:

Ezel, mazinin(geçmişin) bir ucu olmadığı için, varlıkların yaratılmasında esas olup zorunluluğu netice vermez. Ezel, mazi, hal ve istikbali(geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanı) kapsayacak şekilde yüksekten bakan bir ayna gibidir. En yüksek görme yeri manasına gelen "manzar-ı âlâ", Allah'ın ilmi için kullanılır ve ezelden ebede kadar olmuş ve olacak her şeyi kapsamaktadır. İnsanlar ve onların yaptıkları işler o ilmin dışında kalmaz.⁸⁶

Bediüzzaman, insan iradesi ile Allah'ın kaderi arasında bağlantı kurarken ezel kavramı ve ilmin malum ile olan ilişkisi üzerinde durmuştu. Bu düşünce kurgusunu Bediüzzaman ayrıca; kader, kaza ve ata kavramları ile de şöyle ifade eder:

Allah'ın "ata", "kaza" ve "kader" isminde "üç kanunu" vardır. Ata kanunu kazayı, kaza kanunu da kaderi bozmaktadır. Bir şey hakkında verilen karar, kader demektir. O kararın infazı, kaza demektir. O kararın iptaliyle hükmü kazadan affetmek, ata demektir. Yumuşak bir otun kökündeki damarlarının katı taşı deldiği gibi, ata da kaza kanununun kesin hükmünü delmekte, kaza da ok gibi kader kararlarını delmektedir. Ata, kaza kanununun kapsam alanından çıkmasıdır. Kaza da kader kanununun bütün kümesinden ayrılmasıdır.⁸⁷

B. Sebep- Sonuç ve Kader İlişkisi

Bediüzzaman, bir insanın tüfeğiyle bir başka canlıyı öldürdüğünde onun nasıl sorumlu olduğunu, kaderin sebep ile sonuca birlikte baktığı hakikatinden hareketle şöyle izah eder:

Kaderin, sebebe ve sebep ile meydana gelmiş olan neticeye etkisi beraberdir. Şu netice, şu sebeple gerçekleşecek demektir. Sebepler, bir ağacın kökü, gövdesi ve dalları konumundadır. Meyve ise o ağacın neticesidir. Ağacın kök, gövde ve dalları ortadan kaldırıldığında meyveyi takacak yer bulmak mümkün olmaz. Şu hikmet dünyasında havaya, boşluğa meyveyi asma imkânı yoktur.⁸⁸

Bediüzzaman'ın üstteki izahından anlaşıldığı üzere, bir kişi başka bir ki-

84.Nursi, *Sözler*, s. 761

85.Nursi, *Sözler*, s. 757, *İşaratü'l-İ'caz*, s. 124; Kırkinci, s. 46-48; Levh-i mahv ve ispat ile levh-i mahfuz arasındaki ilişkiye dair. "Ne kadar memleket varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helâk edeceğiz, ya da şiddetli bir azapla cezalandıracağız. İşte bu, Kitap'ta (Levh-i Mahfuz'da) yazılmış bulunuyor." (İsra, 17/58.)

86.Nursi, *Sözler*, s. 757, 8, *İşaratü'l-İ'caz*, s. 124

87.Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*, s. 326, 7

88.Nursi, *Sözler*, s. 758, *İşaratü'l-İ'caz*, s. 125; Kırkinci, s. 145

şiyi tüfeğiyle öldürdüğü zaman, “Ölüm zamanı kader tarafından yazılmıştı, tüfek atmamış da olsa yine de o ölecekti, bu sebeple sorumlu değilim.” diyezmez. Çünkü kader o kişinin ölmesini onun tüfeğiyle belirlemiştir. Öldürme olayında katilin kabahatiyse, Cenâb-ı Hakk'ın yasakladığı öldürme fiiline teşebbüs etmesi ve ölüme sebep olmasıdır.⁸⁹

Bediüzzaman'a göre, katilin tüfeğinin ateşlemediğini düşünmek, kaderin sebeplerle bağlantısını kabul etmemektir. Bediüzzaman, katilin sebeplerle bağlantısını kurup, ölüm hakkında konuşurken ortaya çıkan durumu itikadî mezheplere göre şöyle tahlil eder:

1-Cebriye⁹⁰, sebep ile neticenin arasını ayırıp aradaki bağı keser. Onlara göre katil tüfek atmamış dahi olsa, o kişi yine de ölecektir.⁹¹

2-Mu'tezile⁹², kaderin gücünü ve olaylardaki bağı kabul etmez. Sebeplere etki gücü vererek, kişinin iradesi hangi yönde ise, gerçekleşecek olanın (muradının) da o yönde olacağını savunmaktadır. Bu sebeple, Mu'tezile'ye göre o kişi tarafından tüfek atılmazsa, ölüm gerçekleşmez.⁹³

3-Ehl-i Sünnet ve Cemaat⁹⁴ ise, kader noktasında sebep ile neticenin birbiriyle bağı olduğunu kabul etmesi sebebiyle katil tarafından tüfek atılmazsa, diğer kişi hakkında ölümün ne üzerine bina edileceği bilinmediği için o kişinin ölümü üzerine konuşmanın gereksiz bir durum olacağını savunmaktadır.⁹⁵

Bediüzzaman, bu mezheplerin tüfeğin patlaması (sebeb) ve insanın ölmesi (sonuç) olayına yönelik düşüncelerini aktardıktan sonra mezheplerle ilgili bir değerlendirmeye de şöyle yer verir:

Sebeb ile sonuç arasındaki bu ilişki bağlamında Cebriye mezhebi ifrat edip cüz'î iradeyi yok farzetmiş; Mu'tezile ise tefrit edip kaderin rolünü inkâr etmiştir. Bu inançları sebebiyle her ikisi de dalâlete gidip ehl-i bid'a fırkalarından olmuşlardır.⁹⁶

89. Nursî, *Sözler*, s. 758, *İşaratül-İcaz*, s. 125; Kırkıncı, s. 146

90. Cebriyye, “İnsanlara ait ihtiyari fillerin ilahi irade ve kudretin zorlayıcı tesiriyle meydana geldiğini savunan grupların ortak adı. Bütün kelimaların kabul ettiği bir tarifi bulunmamakla birlikte genellikle “insanların kendilerine has bir iradeye sahip olmadığını, zihni ve ameli bütün fillerinin ilahi gücün zorlayıcı tesiriyle meydana geldiğini savunanlar” diye tanımlanır.” (İrfan Abdülhamid, “Cebriyye”, *DİA*, C. 7, s. 205) Cebriyye mezhebi, Cehm b. Safvan tarafından kurulmuştur. Mu'tezile'nin mezhebinin kaza ve kaderle ilgili görüşlerine karşı çıkmışlar; Allah'ı acz ve şirkten tenzih etmek maksadıyla insanlara ait bütün filleri de Allah'a havale etmişlerdir. Fakat tenzih çalışırken Allah'a layık olmayan zulüm, abesiyet gibi noksanlıkları da O'na nispet etmek durumunda kalmışlardır. (Kırkıncı, s. 86; Özyurt, s. 71)

91. Nursî, *Sözler*, s. 758, *İşaratül-İcaz*, s. 125; Özyurt, s. 73

92. Mu'tezile, İtikadî meselelerin yorumunda akla ve iradeye öncelik veren kelim mezhebi. (İlyas Çelebi, “Mu'tezile”, *DİA*, C. 31, s. 391); kurucusu Vasil b. Ata'dır. Ehl-i sünnet mezhebinden ayrılışı büyük günah işleyen durumuna dair serdettiği bir düşünce sebebiyledir. Kaderi inkar ile, küfür, şer, zulüm ve sair isyanları Rabb-i Celil'in takdir buyurmadığını ve yaratmadığını iddia ederek, “Kul filinin yararıdır. Cenab-ı Hak, insanları kendi fillerini icat edebilecek bir irade ve ihtiyara sahip kılmuştur”, derler. Cebriyye mezhebinin her şeyi kadere havale etme fikrine karşılık, Mu'tezile grubu ise mesuliyet esasını üzerinde durmuşlardır. (Kırkıncı, s. 100, 1; Özyurt, s. 69)

93. Nursî, *Sözler*, s. 758, *İşaratül-İcaz*, s. 120, 125; Kırkıncı, s. 145

94. Ehl-i Sünnet, Hz. Peygamber ile ashab-ı kiramın, dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler, amel ve inançta Hz. Muhammed ve ashabına uyanlar. R. N. E. , *Lügat*, s.276; Yeğin, s. 121; (Yusuf Şevki Yavuz, “Ehl-i Sünnet”, *DİA*, C. 10, s. 525; Özyurt, s. 74); Müttekaddimin ve müteahhirin olarak iki kısma ayrılır. İki dönem arasındaki fark müteşabihati tevîl hususudur. Ef'âl-i ibad konusunda görüşleri, “cebir de, tefviz de yoktur. İkişinin ortası vardır” şeklindedir. Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye mezhepleri olarak ana iki kolu vardır. (Kırkıncı, s. 110-2)

95. Nursî, *Sözler*, s. 758, *İşaratül-İcaz*, s. 124, 5; Kırkıncı, s. 145

96. Nursî, *Sözler*, s. 758, *İşaratül-İcaz*, s. 124, 5; Kırkıncı, s. 107; Özyurt, s. 72; Harmancı, s. 76

Ehl-i Sünnet ve Cemaat ise, kader noktasında sebep ile neticenin birbiriyle bağı olduğunu kabul etmesi sebebiyle katil tarafından tüfek atılmazsa, diğer kişi hakkında ölümün ne üzerine bina edileceği bilinmediği için o kişinin ölümü üzerine konuşmanın gereksiz bir durum olacağını savunmaktadır.

Kulun iradesi
mahluk olmakla
beraber, o iradenin
iyi ya da kötüye
yönlendirilmesi
mahluk değildir.
Dolayısı ile
meyelândan her
an vazgeçme
imkânı ve ihtimali
mümkündür.
Şayet meyelân
veya meyelândaki
tasarruf mahluk
olsaydı, ondan
vazgeçmek
mümkün olmazdı.
Çünkü o meyelân
icra edilmiş
olacaktı.

C. İnsanın Tercihî / Cüz'î İrade

Bediüzzaman'a göre, cüz'î iradenin temeli "meyelân" veya "meyelândakitasarruf"tur. Bu mesele O'na göre, derinlemesine inceleme gerektiren bir meseledir.

Bediüzzaman, insan iradesinin temeline yerleştirdiği meyelân meselesini tahlil ederken önce mezheplerin görüşlerine yer vermekte, sonrasında ise değerlendirme olarak kendi görüşünü şöyle ifade etmektedir:

Meyelân, Mâtürîdiyye mezhebine göre, "emr-i itibarî" olup, insana aittir. İhtiyari fiillerde insan kesbeden, Allah ise kişinin kesbini yaratandır. İnsan, ihtiyarî bir fiili istemedikçe Allah yaratmaz. Bu değişmez ilahi bir kanundur. İnsan için irade-i külliye yani çokça ihtimaller hali "mahluk"tur. Kulun yapabileceği bir iş için, yapmaya veya yapmamaya yönlendirebileceği iradesidir. Kulun potansiyel gücüdür. İyi ya da kötü herhangi bir işe yönlendirilmeden önce, her ikisine de yönlendirmeye müsait olan güçtür.

Potansiyel irade bir işe yönlendirilmeye başlandığı andan itibaren, cüz-î irade olarak adlandırılır. Meyil göstermek onu bir tarafa kanalize etmektir. Cüz-î irade birçok şeyi bir arada yapamaz. Yapacağı şeyleri birer birer ve sırayla yapar. Ucu açık ihtimalleri hususileştirip içerisinden birisine yönelmektir. Cüz-î irade, "gayri mahluk"tur. Cüz-î irade eğer yaratılmış (mahluk) olsaydı, sorumluluğa sebep olacak hiçbir şey kalmazdı.⁹⁷

Eş'ariyye mezhebi ise, meyelânı "mevcud", yani yaratılmış olarak gördüğü için, insana ait bir fiil olarak kabul etmemiştir. Fakat Eş'ariler, meyelândaki tasarrufun, "emr-i itibarî" olarak insana ait olabileceğini kabul etmiştir. Eş'ariler küllî irade gibi cüz'î iradenin de "mahluk" olduğunu kabul etmekle birlikte insana sorumluluk için irade ve tesire kabiliyetli bir kudret vermiştir. Mâtürîdiler gibi insan kudretine tesir vermek yerine bu kudretin tesire kabiliyetli olduğunu kabul etmiştir.⁹⁸

Kulun iradesi mahluk olmakla beraber, o iradenin iyi ya da kötüye yönlendirilmesi mahluk değildir. Dolayısı ile meyelândan her an vazgeçme imkânı ve ihtimali mümkündür. Şayet meyelân veya meyelândaki tasarruf mahluk olsaydı, ondan vazgeçmek mümkün olmazdı. Çünkü o meyelân icra edilmiş olacaktı.⁹⁹

Bediüzzaman'a göre, meyelân veya meyelândaki tasarruf, -gerçekte var olmayıp, zihnen varlığı kabul edilen ve başka varlık ve durumlara göre ortaya çıkan farazi olgu- manasındaki emr-i itibarîdir.¹⁰⁰ Emr-i itibarî, fiilin yaratılmasını netice verecek bütün sebeplerin bir araya toplanmış hali "illet-i tammê" değildir. Böyle olsaydı insan "halık-ı ef'al" olurdu ve insanın tercihi ortadan kalkardı.¹⁰¹

Bediüzzaman'ın ifade ettiği, "Kişi kendi fiilinin yaratıcısı olsaydı iradesi

97.Nursî, *İşaratül-İcaz*, s. 120; Kırkıncı, s. 115

98.Nursî, *Sözler*, s. 759, *İşaratül-İcaz*, s. 120; Kırkıncı, s. 119, 20

99.Nursî, *Sözler*, s. 759, *İşaratül-İcaz*, s. 120; Sarıkaya, s. 93

100.Nursî, *Sözler*, s. 759, *İşaratül-İcaz*, s. 120; R. N. E. , *Lügat*, s. 287; Sarıkaya, s. 92

101.Nursî, *Sözler*, s. 759, *İşaratül-İcaz*, s. 122;

ortadan kalkmış olurdu.” görüşünü açıklayacak olursak şunlar ifade edilebilir:

Mu'tezile, “halık-ı ef'al” düşüncesiyle, gelişmeyi ve düşünceyi durduran cebir inancını sarsmak istemekteydi. Fakat bu düşünceyle tekrar cebir inancına düşmüş oldu. Çünkü insan bir file meyleder etmez, o fil zorunlu olarak ortaya çıkacak demektir. Böylece kişi fikrini bir yönden başka yöne değiştirme kabiliyetini kaybetmiş olmaktadır.¹⁰²

Bediüzzaman'a göre, meyelân veya meyelândaki tasarruf, “mastar”dır, “hasıl-ı bilmastar” değildir. İş yapan manasındaki “ism-i fail” mastardan türetilmektedir. Mastar, yazmak gibi itibarî bir emirdir. Dış dünyada somut olarak varlığı olmayıp mahluk değildir. Yazı ise, hasıl-ı bi'l-mastardır yani kâinata geçerli yaratılmışlıktan gelen kanunlar gereği, mastardan türetilen bir kelimedir. Dış dünyada somut olarak varlığı olup mahluktur. Yazma işini yapan kimse manasındaki “yazan” ünvanı, “yazı” kelimesinden değil, “yazmak” mastarından meydana gelmektedir. Mu'tezile'nin iddia ettiği gibi, yazan ünvanını almak için, yazıya gerekli kâlem, mürekkep ve kağıdı yaratmak gerekmez. Mastarın yaratılmış olmayışı, olmadığı manasına gelmediği için mastardan türeyen ism-i faile sorumluluk yüklenmektedir. Netice veya kabahat, çalmak, gasp etmek gibi şeyler, mastarlara yüklenmeyip, ism-i faile; yani çalana, gasp edene ceza verilmektedir. Ölümü yaratan Allah olmakla birlikte, “katil” olarak sorumluluğu ve cezayı çekecek olan insandır.¹⁰³

Bediüzzaman'a göre, insanın cüz'î iradesi, emr-i itibarî olduğu için güç noktasında oldukça zayıftır. Fakat hikmet sahibi Cenâb-ı Hak, dilediğini yapmaya hak sahibi olarak ve bir sınırlama da düşünülemezken, insanın zayıf cüz-î iradesini, kendi iradesine basit bir şart yapmıştır. Kul neyi isterse sorumluluk kula ait olduğu için onu o yola götürmektedir. Allah, iradeye bağlı kader tespitlerini yaparken, cüz-î iradeyi bir şart olarak kabul etmekle cüz-î iradesinin kullanılma yönüne uygun bir tespit yapmaktadır. Çünkü Allah adildir. Kullarına zulmetmez. İstemediği ve işlemediği bir şeyin faturasını ona çıkarmaz.¹⁰⁴

D. Kalplerin Mühürlenmesi

Bediüzzaman, kalplerin mühürlenmesi ile ilgili ayete¹⁰⁵ yaptığı tefsirde bu mühürlemenin, doğrudan cebrî bir halde kader tarafından olmayıp insan iradesinin tercihi neticesinde gerçekleştiğini ifade eder.

Bediüzzaman, kalbin mühürlenmesi olayında önce kalbin mahiyetine şu şekilde dikkat çeker:

Kalp, hakikat noktasında çam kozalağı gibi et parçası değildir. Kalbin işleyişinde iki merkez vardır. Bunlardan ilki duyguların merkezi olan “vicdan”; diğeri de düşüncelerin merkezi denebilecek “dimağ”dır. Maddi bedenin uzak noktalarına hayatın temel ihtiyacı olan kanın pompalanması için

102. Bahaeddin Sağlam, *Kur'an, Hadis ve Risale-i Nur'da Kader İle İrade*, 1. B. , İstanbul, Tebliğ Yayınları, 2010, s. 28

103. Nursî, *Sözler*, s. 760, *İşaratül-İcaz*, s. 121, 2; Kırkinci, s. 117; Sarıkaya, s. 93; Feriçadoğlu, s. 280

104. Nursî, *Sözler*, s. 760

105. “Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. Onlar için büyük bir azap vardır.” (Bakara, 2/7.)

Bediüzzaman'a göre, insanın cüz'î iradesi, emr-i itibarî olduğu için güç noktasında oldukça zayıftır. Fakat hikmet sahibi Cenâb-ı Hak, dilediğini yapmaya hak sahibi olarak ve bir sınırlama da düşünülemezken, insanın zayıf cüz-î iradesini, kendi iradesine basit bir şart yapmıştır. Kul neyi isterse sorumluluk kula ait olduğu için onu o yola götürmektedir.

Bediüzzaman'a
göre, Bakara
suresinin 7.
ayetinde geçen
"hateme"
-mühürledi-,
kelimesinin
bir önceki
ayette geçen
"la yu'minûn"
-inanmazlar-
kelimesinden
sonra olması,
cezanın hataya
göre verilmesi
sebebiyledir.
Yani onlar cüz'î
iradelerini kötüye
kullanmakla
imandan
uzaklaşmış
olmalarına
karşılık kalpleri
mühürlenerek
onlara ceza
verilmiş
olmaktadır.

kalp ne kadar önemli ise, vicdan da insan hayatının manevi merkezi olması yönüyle o kadar önemlidir.¹⁰⁶

Allah'ın isimlerinin yansıması olarak insanın kendisinde ve kâinatta yarattığı nihayetsiz lütuf ve ihsanları insan, imanın nuruyla vicdan ve dimağ ile görmektedir. Küfür, günah ve isyanlar bu görmeye engel olmaktadır. İnsan günah ve isyana devam ettikçe Allah ile arasındaki perdeler kalınlaşmakta ve nefsinin hükmetmesiyle kalbinde imanın güzelliği yerine gurur, şehvet ve küfür yerleşmektedir. Bu durum ise insanın basiretinin kör olmasına ve netice olarak kalbinin heykel gibi kaskatı kesilmesine, yani mühürlenmesine yol açmaktadır. Kalbin mühürlenmesi ahirete bakan yönüyle olup bu mührü sadece melekler görebilmektedir.¹⁰⁷

Bediüzzaman'a göre, Bakara suresinin 7. ayetinde geçen "hateme" -mühürledi-, kelimesinin bir önceki ayette geçen "la yu'minûn" -inanmazlar- kelimesinden sonra olması, cezanın hataya göre verilmesi sebebiyledir. Yani onlar cüz'î iradelerini kötüye kullanmakla imandan uzaklaşmış olmalarına karşılık kalpleri mühürlenerek onlara ceza verilmiş olmaktadır. Kalp, Allah'ın yarattığı sanat eserlerini toplamak için verilmiş bir bina iken ayette bahsi geçen o kimseler¹⁰⁸, elmas ve altın yerine orayı yılanlar ve akreplerle doldurdular. Allah'ın bilgisinden gelecek olan ışığı o binaya kabul etmediler. Allah da orayı bulaşıcı hastalıklar gibi başka binalara da zarar vermesin diye mühürledi. İhtiyarî fiillerde Allah'ın iradesi, insanların cüz-î iradesini serbest bıraktığı için, ayette geçen, "inkâr etme" fiili, insanlara; "mühürleme ve perde çekme" fiili, Allah'a aittir.¹⁰⁹

Bediüzzaman'a göre, insanın kalp mekânizmasındaki ikinci merkez ise akli yani "dimağ"dır ve orada da bazı basamaklar vardır. Bu basamaklar bir-biriyle iç içe geçmiş durumdadır. Her basamağın kuralları farklıdır. Dimağ insan iradesinin merkezi olan meyelân ile doğrudan alakalı olup, meyelânın basamakları olarak da ifade edilmektedir. Bu basamaklar yedi tane olup, sırasıyla şunlardır: "Tahayyül, tasavvur, taakkul, tasdik, iz'an, iltizam, itikad". Meyelânın ilk üç mertebesinde zihni bir kabul olmadığı için sorumluluk yoktur. Kader noktasında sorumluluk tasdik mertebesiyle başlamaktadır.¹¹⁰ Dimağdaki meyelânın mertebeleri insan zihni ve iradesi tarafından tam manasıyla anlaşıldığında hayal ile hakikati birbirine karıştırmamaktadır. Aynaya yansıyan yılanın ısırmadığı ve aynadaki ateşin yakmadığı gibi, hayal veya fikir aynasındaki küfür, şirk ve dalâletin yansımaları insanın imanına zarar vermemekte ve edebini kırmamaktadır. Şeytan, kalbin üzerindeki yerinden Allah'a karşı kötü sözler söyler. Kalp sahibi titrer, korkar ve hoşnut olmaz. Bu hoşnutsuzluk hali o sözlerin şeytan tarafından ihtar ve hayal edildiğini ve "lümme-i şeytaniyeden" geldiğini göstermektedir. Kader noktasında insan bu halden sorumlu değildir.¹¹¹

Editör notu: Makalenin devamı bir sonraki sayımızda yayımlanacaktır.

106.Nursî, *İşaratül-İ'caz*, s. 130; Öztürk, s. 209

107.Nursî, *İşaratül-İ'caz*, s. 117, 8; Kırkinci, s. 131; Öztürk, s. 208, 9

108."Küfre saplananlara gelince, onları uyarasan da, uyarımasan da, onlar için birdir, inanmazlar." (Bakara, 2/6.)

109.Nursî, *İşaratül-İ'caz*, s. 128; Kırkinci, s. 130; Öztürk, s. 220, 1

110.Nursî, *İşaratül-İ'caz*, s. 130, *Sözler*, s. 1148; Sarıkaya, s. 67-76; Feriçadoğlu, s. 69-77

111.Nursî, *Lem'alar*, s. 216, 7

Abstract

The Comparative Sense Of The Divine Determining Of Bediüzzaman Said Nursî And Mustafa Sabri Efendi

Divine determining is the planning of everything happened in the past eternity and the creation of everything that will happen by Allah. Another important concept in the matter of divine determining is the power of choice. The concept of the power of choice is important as it is the area that the responsibility of the human being starts with.

If the divine determining and the power of choice is not understood well, some people may put the blame of their sins and deficiencies on the divine determining or they may suppose that the good behaviours of them are belong to them and cause selfishness by attributing much value to their power of choice. At this point understanding the matter of the divine determining and the power of choice comes to the help and rescues the person from the his/her mistake.

Bediüzzaman Said Nursî (1878-1960) and his contemporary Mustafa SabriEfendi (1869-1954) have also written books on the divine determining like the past scientists. We have decided to examine the matter of the divine determining, that is hard to understand and to express, at the core of the thoughts of Bediüzzaman Said Nursî and Mustafa SabriEfendi, who is the last shaykh al-İslâm and who was mostly mentioned in the Ottoman religious thinking, whose birth and death dates are close.

So the name of our thesis have been “The Comparative Sense Of The Divine Determining of Bediüzzaman Said Nursî and Mustafa SabriEfendi”

While studying the subject, we have made use of the Arabic book, “*Mevkıfî'l- BeşerTahteSultani'l- Kader*”, in which Mustafa SabriEfendi collected his last thoughts after being in two minds about the divine determining and which is translated into Turkish as “İnsanve Kader” by İsa Doğan

As to the thoughts of Bediuzzaman Said Nursî, as there is no particular sequence and it is an integrated system, the related parts from all of his books were scanned.

As a result of our thesis, Shaykh al-İslâm have confronted us by his thoughts that cannot be freed from Cebriye, as to Bediüzzaman Said Nursî confronts us with a style that combines Maturidi and Ash'ariscools within the main body of Ehl-iSunnah.

Shaykh al-İslâm explicitly expressed that he accepts Ash'ariyeschool but he couldn't be freed of Cebriye. Shaykh al-İslâm tried to prompt Muslims to the true belief but he couldn't serve his purpose due to his complicated thoughts.

He suggested that the man's will has been created and expressed that it was bound up with the divine will. He didn't accept that the man's will is nominal. He thought that to be an obstacle for the test of Allah. Even, he blamed the Maturidiyye sect to match up with the thoughts of Mu'tazila and equate Maturidiyye with Mu'tazila

---

But Bediüzzaman didn't make a distinction of sects, didn't state any allegiance and, with reference to the rules of the universe, stated that the man cannot be thought out of these rules and all he did and all he will do will be recorded.

Bediüzzaman put the propensity into the center of the power of choice to be the source of responsibility and stated that everybody felt that condition conscientiously.

Keywords: Maturidiyye, Ash'ariyye, Mu'tazila, Cebriye, Divine Determining, Power of Choice, Acquisition, Propensity, Bediüzzaman Said Nursî, Mustafa SabriEfendi.

